

kiej Soboty i Niedzieli Zmartwychwstania Pańskiego, następnie omawia ich warstwę tekstową, wreszcie analizuje najważniejsze formy melodyczne: hymny, responsoria oraz antyfony. Bardzo istotny z punktu widzenia naukowej przydatności jest tu sformułowany na podstawie przeprowadzonych badań wniosek autorki, że „należy z całym szacunkiem odnieść się do przekazanych przez księgi piotrkowskie i polskie kancjonały kościelne obrzędów oraz związanych z nimi śpiewów. W gruncie rzeczy bowiem księgi te zachowały autentyczną postać chorału gregoriańskiego, w przeciwieństwie do druków wydawanych w innych krajach” (s. 200-201).

W podsumowującym pracę syntetycznym zakończeniu (s. 203-206) B. Bodzioch jeszcze raz podkreśla, że wydawane w Polsce kancjonały kościelne „stanowią niezwykle ciekawy teren badawczy, dotąd mało poznany” (s. 203), co potwierdza zasadność i nowość podjętego tematu. Wskazuje ponadto na jeszcze inną ich wartość, stwierdzając rzecz niezwykle istotną, że „polskim kancjonałom kościelnym przypada jeszcze mało podkreślana rola kulturotwórcza i patriotyczna. Przekazały one bowiem nie tylko tradycyjny, nie okaleczony chorał gregoriański, [...] ale nadto przyczyniły się do zachowania i rozpowszechnienia wartościowych polskich pieśni kościelnych, umacniając w ten sposób ducha patriotyzmu, tak bardzo potrzebnego Polakom w okresie niewoli” (s. 206).

Remigiusz Pośpiech
Instytut Muzykologii
Uniwersytetu Wrocławskiego

Ks. Ireneusz PAWLAK, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, red. Ks. Stanisław GARNCZARSKI, t. I-II, Tarnów: Biblos 2013, ss. 429 (t. I), ss. 552 (t. II), t. III, Tarnów: Biblos 2015, ss. 370. ISBN: 978-83-7793-193-6 (t. I), 978-83-7793-194-3 (t. II), 978-83-7793-407-4 (t. III).

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2016.63.13-13>

Osoba ks. prof. Ireneusza Pawlaka na trwałe już wpisała się do katalogu wybitnych i uznanych autorytetów naukowych. Swoją aktywność naukową, działalność w renomowanych stowarzyszeniach krajowych i zagranicznych (Towarzystwo Naukowe KUL, Związek Kompozytorów Polskich – Sekcja Muzykologów, Podkomisja Episkopatu Polski ds. Muzyki Kościelnej, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Komitet Nauk Teologicznych PAN, Consotiatio Internationalis Musicae Sacrae, Stowarzyszenie Polskich Muzyków Kościelnych – inicjator i pierwszy Prezes) oddał na służbę Prawdy, całkowicie rezygnując z jakiegokolwiek ludzkiej chwały. Liturgia i związana z nią muzyka stanowią dlań niekwestionowaną wartość, którą zaszczerpił wśród liczного grona swoich uczniów, studentów, a także wielu innych spotkanych osób. Głównym jednak przed-

miotem jego zainteresowań stała się działalność naukowa, poświęcona pracom badawczym nad chorałem gregoriańskim w Polsce po Soborze Trydenckim oraz muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II. Wynikiem wieloletnich studiów w tych obszarach jest pokaźna ilość artykułów naukowych, popularnonaukowych, wygłoszonych wykładów i referatów, rozsianych w wielu periodykach. Stąd też zrodził się pomysł, aby przynajmniej najważniejsze spośród nich wydać w odrębnej publikacji. Tego zadania podjął się uczeń ks. I. Pawłaka w KUL, ks. Stanisław Garnczarski, który w dwóch etapach (lata 2013 i 2015) przygotował trzy pokaźne tomy (łącznie 1351 stron) wybranych prac naukowych Profesora. Ich omówienie ma nie tyle charakter recenzji akademickiej, czego piszący nawet nie odważyłby się podjąć, ile jest ich prezentacją.

1. CEL EDYCJI

Trzytomowa „monografia” zebranych autorskich prac naukowych ks. I. Pawłaka pokazuje jego bogatą i wieloobszarową działalność, m.in. badania rękopiśmiennych i drukowanych źródeł liturgiczno-muzycznych, studium dokumentów posoborowego prawodawstwa muzyki liturgicznej, przybliżanie biografii wybitnych polskich muzykologów i muzyków kościelnych i wiele innych, o czym będzie jeszcze mowa. W sumie, jak zaznacza Redaktor opracowania, „Czytelnik otrzymuje dużą porcję wiedzy na bardzo różne tematy dotyczące muzyki kościelnej, zwłaszcza liturgicznej” (t. III, s. 12). Opracowanie stanowi ważne i przydatne kompendium najważniejszych tekstów naukowych ks. I. Pawłaka, opublikowanych w latach 1966-2015. Scalenie ich w trzytomowej edycji tworzy niezwykle przydatną antologię myśli Księdza Profesora, ułatwiając korzystanie z niej *ad hoc* wszystkim zainteresowanym. Czytelnik odnajdzie tu bowiem wielość podejmowanych przezeń zagadnień szczegółowych, zogniskowanych wokół złożonych i wciąż aktualnych problemów muzyki kościelnej. Warto zaznaczyć, że ks. I. Pawlak nie tylko wnikliwie je analizuje i interpretuje, ale za każdym razem proponuje bardzo konkretne rozwiązania praktyczne. Dzięki umiejętnemu łączeniu dwóch skrajnie różnych „epok” liturgicznych, przed- i posoborowej, zadaje w swoich pracach kłam wielu narzucanym poglądom, które ukazują myśl soborową w obszarze liturgii i muzyki nie zawsze prawidłowo, często ją nadinterpretując lub wypaczając. Z tego też względu przygotowaną zbiorczą publikację jego prac należy uznać za nieocenioną pomoc dla wszystkich odpowiedzialnych za muzykę liturgiczną.

2. UKŁAD I ZAWARTOŚĆ

Przyjęta przez Redaktora opracowania metodologia została tak pomyślana, zresztą słusznie, aby wskazać wszystkie istotne obszary działalności Księdza Profesora. Łącznie w trzech opublikowanych tomach wyodrębniono sześć działów tema-

tycznych, w których zamieszczono odpowiednie dla każdego z nich prace Autora (łącznie 113).

I. *De cantu gregoriano*

W dziale tym, liczącym 27 pozycji (t. I i III), podjęto m.in. zagadnienia związane z kulturą muzyczną Gniezna, przechowywanymi tam muzykami, wykonawcami jednogłosowych śpiewów liturgicznych w katedrze gnieźnieńskiej, krakowską oficyną wydawniczą Piotrkowczyka, chorałem gregoriańskim zawartym w księgach wydanych po Soborze Watykańskim II i inne. Szczegółowy wykaz artykułów przedstawia się następująco.

Tom I: „Graduał klarysek gnieźnieńskich z 1418 r. jako dokument kultury muzycznej Gniezna”; „*Ordo Cantus Missae; Graduale Romanum 1974*”; „Śpiewy allelujacyjne o św. Stanisławie w krakowskich przedtrydenckich graduałach diecezjalnych”; „Psałterzyści katedry gnieźnieńskiej w pierwszej połowie XVI wieku”; „Graduały piotrkowskie z 1651 roku”; „Piotrkowczykowie jako wydawcy graduałów przeznaczonych dla diecezji polskich”; „Repertuar śpiewów o męce i zmartwychwstaniu Pańskim w graduałach piotrkowskich i jego związek z *Editio Medicea*”; „Włocławski graduał ms 3 – zabytkiem gnieźnieńskim?”; „Rękopisy liturgiczno-muzyczne panien klarysek w polskiej literaturze muzykologicznej”; „Wykonawcy jednogłosowych śpiewów liturgicznych w katedrze gnieźnieńskiej od XIV do XIX w. i ich kształcenie”; „Repertuar śpiewów łacińskich w polskich obrzędach i zwyczajach liturgicznych zachowany w księgach piotrkowskich”; „Prawda o „polskim tonie” Ewangelii”; *Liber Hymnarius 1983*; „Chorał gregoriański – śpiew muzealny czy aktualny?”; „Chorał gregoriański w pracach badawczych polskich muzykologów”; „Śpiewy mszalne o św. Pawle Apostole przed Soborem Watykańskim II”; „Dokso-logia w monodii liturgicznej”; „Rola chorału gregoriańskiego w kształtowaniu polskiej religijnej kultury muzycznej”; „Dlaczego chorał gregoriański?”; „*Graduale Novum 2011*”.

Tom III: „Kalendarz katedry gnieźnieńskiej z pierwszej połowy XVI wieku”; „Graduał Macieja Drzewickiego z 1536 roku (dzieje i zawartość)”; „Kalendarz graduału Macieja Drzewickiego z 1536 roku”; „Kolegium mansjonarzy katedry gnieźnieńskiej”; „Śpiewy *alleluia* w graduale Macieja Drzewickiego z 1536 roku”; „Druki i rękopisy muzyczno-liturgiczne od XVI-XIX wieku w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie – katalog”.

II. *De pia cantione*

Dział ten skupia 11 prac związanych z wydanymi śpiewnikami kościelnymi i polską pieśnią kościelną.

Tom I: „Nowe wydanie *Śpiewnika parafialnego*”; „Z problematyki związku między chorałem gregoriańskim a pieśnią religijną”; „*Alleluja*. Zbiór śpiewów mszalnych

i pielgrzymkowych”; „Ks. Jan Siedlecki. *Śpiewnik kościelny*”; „Charakterystyka *Śpiewnika liturgicznego*”; „XX-wieczne pieśni w *Śpiewniku liturgicznym* i ich inspiracje”; „*Śpiewajmy Bogu – Śpiewnik parafialny*”; „*Śpiewnik kościelny* (diecezji katowickiej)”; „Pieśni o Niepokalanym Poczęciu Najśw. Maryi Panny w polskich przekazach śpiewnikowych XX i XXI wieku”; „Spór o pieśń w liturgii”; „*Śpiewnik kalwaryjski – cenny wkład polskich franciszkanów w rozwój muzycznej kultury Kościoła*”.

III. *De musica instrumentali*

Dział trzeci zawiera łącznie 9 artykułów dotyczących liturgicznej muzyki instrumentalnej oraz prace związane z posługą organisty.

Tom I: „Nowe spojrzenie na zadania organisty”; „Dzieje organów katedralnych w Gnieźnie”; „Jaka muzyka w *Triduum Paschalne*?”; „Gra na instrumentach – muzyką liturgiczną?”; „Organy – instrument liturgiczny”; „Muzyka instrumentalna w świetle dokumentów Kościoła”; „Występy muzyczne w kościołach”.

Tom III: „O pozycję organisty w parafii”; „Kształcenie organistów”.

IV. *De musica liturgica post Vaticanum II reformata*

W dziale tym Redaktor zgrupował zestaw 38 prac ks. I. Pawlaka poświęconych odnowie muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II: śpiewy *ordinarium missae*, śpiewy międzylekcyjne, kultura muzyczna duchowieństwa i osób świeckich, śpiewy liturgii godzin, śpiewy związane ze sprawowaniem sakramentów, rola muzyki w liturgii i inne.

Tom II: „*Śpiewy Ordinarium Missae* w świetle odnowy liturgicznej”; „Zadania duszpasterzy w związku z instrukcją o muzyce sakralnej w liturgii”; „Nowe zadania kościelnych zespołów śpiewających”; „Śpiew i muzyka w obrzędach chrztu dzieci”; „Wychowanie muzyczne a liturgia”; „Wielogłosowe kompozycje mszalne w języku polskim”; „Alleluja z werselem w liturgii mszalnej”; „Omówienie Instrukcji Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II”; „Z zagadnień terminologii dotyczącej muzyki związanej z kultem”; „Muzyka liturgiczna w polskim czasopiśmiennictwie katolickim po Soborze Watykańskim II”; „Jednogłosowe śpiewy liturgiczne po Soborze Watykańskim II”; „Funkcje muzyki w liturgii”; „Sekwencje w liturgii mszalnej po Soborze watykańskim II”; „Karnawał w liturgii”; „Nieszpory maryjne w polskich śpiewnikach katolickich”; „Formy chóralu gregoriańskiego w polskojęzycznych obrzędach po Soborze Watykańskim II”; „Śpiew psalmów w Liturgii godzin”; „Muzyka liturgiczna i jej walor duszpasterski”; „Muzyka jako niezbędny element pracy duszpasterskiej”; „Odnowa muzyki liturgicznej w Polsce po Soborze Watykańskim II (Uwagi dla kompozytorów)”; „*Śpiewy Ordinarium Missae* w trzeciej edycji mszału rzymskiego”; „Muzyka liturgiczna w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego (1991-1999)”; „Muzyczna kultura Kościoła – zagrożona”; „Chórał gregoriański jako źródło melodyki polskich śpiewów mszalnych po Soborze Waty-

kańskim II”; „Muzyka w nauczaniu papieży”; „Muzyka jako istotny element liturgicznej celebracji”; „Tridentinum i Vaticanum II – dwa etapy rozwoju muzyki liturgicznej w Polsce”; „Odnowa muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II kontynuacją reformy trydenckiej”; „Mszalne śpiewy między czytaniem w świetle liturgicznych ksiąg rzymskich wydanych po Soborze Watykańskim II”; „Śpiewy w *Obrzędach Błogosławieństw*”; „Biblia w muzyce: kantyki Nowego testamentu w polskiej monodii liturgicznej po Soborze Watykańskim II”; „Jeszcze o psalmie responsoryjnym”; „Muzyka liturgiczna ‘pieśnią pełną ducha’”.

Tom III: „Uwagi o wkładce ze śpiewami do *Obrzędów chrztu dzieci*”; „Nowe śpiewy pogrzebowe”; „Muzyka liturgiczna między prawem a życiem”; „Muzyka radością liturgii”; „Liturgia i muzyka – wzajemne relacje”.

V. *De poliphonia sacra*

W dziale V wskazano 2 prace związane z chórem kościelnym i jego zadaniami w liturgii.

Tom III: „Chór kościelny wobec „ducha czasu”; „Omówienie księgi pamiątkowej z okazji 100-lecia *Chóru Prymasowskiego pt. Choro Basilicae Metropolitanae Gnesnensis in memoriam (1914-2014)*”.

VI. *Varia*

Ostatni z działów obejmuje cały szereg kwestii (26), które według Redaktora tematycznie nie mieszczą się w wyżej wymienionych działach, mimo że w wielu przypadkach łączy się z poruszonymi tam zagadnieniami.

Tom II: „O wyższy poziom kultury muzycznej duchowieństwa”; „Polskie zwyczaje liturgiczne zachowane w graduach piotrkowskich”; „Jaka muzyka w katechezie?”; „Laudacja wygłoszona na cześć prof. H.M. Góreckiego”; „Piękno muzyki liturgicznej”; „Psalmy w muzycznej twórczości księdza Stanisława Ziemiańskiego”; „Stowarzyszenie polskich Muzyków Kościelnych szansą dla rozwoju muzycznej kultury Kościoła”; „Metodologia badań nad monodią liturgiczną”; „Muzyk kościelny na tle epoki. Przyczynek do działalności ks. Józefa Surzyńskiego (1851-1919)”; „Eucharystia w polskich monodycznych śpiewach kościelnych”; „Śpiewy maryjne w okresie wielkanocnym”; „Clemens de Piotrków (c.1450-1507) – canonicus gnesnensis vir in arte musica peritus”; „Wiara w Eucharystię i przez Eucharystię”; „Muzyka w katedrze gnieźnieńskiej na przełomie XIX i XX wieku”.

Tom III: „Beat w liturgii w świetle przepisów liturgiczno-prawnych”; „Epitafium dla big-beatu?”; „Kilka uwag o muzyce w liturgii”; „Instytut Muzykologii”; „Zespoły muzyczne Instytutu Muzykologii KUL”; „Pośpiech Remigiusz: *Bożonarodzeniowa muzyka na Jasnej Górze w XVIII i XIX wieku*”; „Wybitny kapłan i Wielkopolanin (wspomnienie o ks. Zdzisławie Bernacie); „Formacja muzyków kościelnych (zasady ogólne)”; „Ksiądz Karol Mrowiec (1919-2011) – profesor i przyjaciel”; „Muzyk

kościelny – zawód, funkcja czy powołanie?”; „Homilia”; „Terminologia w nauce i jej meandry”.

3. STRONA TECHNICZNA

Omawiana publikacja została niezwykle pieczołowicie przygotowana od strony edytorskiej i starannie wydrukowana w tarnowskim wydawnictwie Biblos. Estetycznie zaprojektowano również okładkę, identyczną dla każdego z woluminów, przedstawiającą na obwolucie tytułowej grafice z gradułu klarysek gnieźnieńskich z 1418 r. (AAG Ms 170, k. 332), a na odwrocie fotografię ks. I. Pawlaka i jego krótki biogram naukowy. W metryczce poszczególnych egzemplarzy zaznaczono także, kto sporządził recenzje wydawnicze. W spisie treści podano dodatkowo tytuły artykułów w języku angielskim, przez co spis zawartości edycji może trafić do szerszego grona zainteresowanych czytelników. Jedyne w przypadku prac dotyczących omówienia typicznych wydań ksiąg liturgiczno-muzycznych zamieszczono ich oryginalne tytuły łacińskie, co wydaje się oczywiste.

Dopełnieniem publikacji jest słowo wstępne „Od redakcji”, wspólne dla tomu I i II (2013) i odrębne dla tomu III (2015). W tomie I Redaktor wskazuje główne powody wydania „monografii” prac ks. I. Pawlaka oraz podaje zawartość I i II tomu. Z kolei w tomie III zaznacza najpierw, że jest on kontynuacją dwóch pierwszych woluminów, a następnie sygnalizuje krótko treść każdego z wyodrębnionych tam rozdziałów. Całość uzupełnia wykaz skrótów w każdym z tomów, streszczenie w języku angielskim (tylko w tomie II), noty źródłowe informujące o tym, skąd przedrukowano dany tekst ks. Pawlaka oraz dwa indeksy: osobowy i rzeczowy, podane na końcu każdej z trzech części. Są one bardzo pomocne w szybkim odnalezieniu interesujących nas nazwisk i zagadnień.

4. UWAGI METODOLOGICZNE

Biorąc pod uwagę wszystkie trzy wydane tomy, może rodzić się jednak pytanie, czy nie należało tak rozplanować całości materiału, aby pewnych działów, które są w tomie I i II (tom I: *De cantu gregoriano*, *De musica instrumentali*, tom II: *De musica liturgica post Vaticanum II reformata*, *Varia*), jednak nie powtarzać, przynajmniej w dosłownym brzmieniu, w tomie III? Z metodologicznego punktu widzenia byłoby to o wiele bardziej przejrzyste dla każdego, kto będzie z tej edycji korzystał. W przeciwnym razie natrafia on już w spisie treści tomu III na identyczne działy jak podane we wcześniejszych woluminach. Wprawdzie Redaktor usprawiedliwia się tym, że w przypadku opracowania z 2013 r. pominięto niektóre prace ks. I. Pawlaka, a „ponadto Autor przez okres ostatnich lat nie zaprzestał pracy nauko-

wej i spod jego pióra wyszły kolejne wartościowe i ciekawe studia” (t. III, s. 11), argument ten jednak nie należy do zbyt mocnych. Z zamieszczonego w tomie III dorobku ks. I. Pawlaka okazuje się bowiem, że ks. S. Garnczarski wybrał jedynie sześć jego prac powstałych po 2013 r. Wytypowane natomiast pozostałe z nich opatrzone są najpóźniej datą 2012, dlatego zasadnym byłoby zamieszczenie ich w dwóch pierwszych tomach. Przyjęta przez Redaktora cezura czasowa ukazywania się kolejnych prac ks. Pawlaka nie jest w związku z tym możliwa do utrzymania. Podniesiony zarzut wymaga jednak pewnego wyjaśnienia, które go usprawiedliwia. Okazuje się bowiem, że w zamyśle Autora i Redaktora tom III nie był w ogóle przewidziany, a tomy I i II były tylko wyborem pewnych tekstów, co zresztą podkreślono już w tytule każdego z tomów („*Questiones selectae*”). Tom III powstał zatem jako swego rodzaju uzupełnienie prac z poprzednich lat, które nie były brane pod uwagę w edycji z 2013 r. Poza tym w tomie III, w stosunku do tomu I, nie ma działu *De pia cantione*, tylko *De poliphonia sacra*, ze względu na to, że przyjęto taki wybór publikacji ks. I. Pawlaka.

Zabrakło także streszczenia w języku angielskim na zakończenie tomu III. Byłoby ono ze wszech miar pożądane, nie tylko na zasadzie analogii do tomu II, ale dawałoby możliwość zainteresowania tą pozycją czytelnikom obcojęzycznym. Wydaje się również, że lepiej byłoby odnośne noty źródłowe podawać bezpośrednio przy każdym z artykułów, zamiast umieszczać je zbiorczo dopiero na końcu tomu. Mniej zorientowany czytelnik może bowiem odnieść wrażenie, że wszystkie z prac określonego tomu powstały na przykład w ciągu jednego roku, a dokładnie w roku wydania danego woluminu. Podniesione uwagi nie mają jednak na celu osłabienia wartości wydanej pozycji. Są jedynie spojrzeniem z innej strony.

Konkludując, należy podkreślić, że jest to „monografia” niezwykle wartościowa, podejmująca szerokie spektrum wieloletniej aktywności naukowej ks. prof. I. Pawlaka, jego przemyśleń i osobistego doświadczenia. Należy pogratulować Redaktorowi ogromnego trudu związanego z jej przygotowaniem – najpierw z kwerendą źródeł, a następnie adiustacją wytypowanych tekstów do druku. Wreszcie trzeba wyrazić nadzieję, że zainteresuje ona wszystkich zatroskanych, naukowców i praktyków, podejmujących wysiłki o właściwy kształt i odpowiedni poziom sztuki muzycznej w liturgii. Mogą oni znaleźć tu, jak w pigułce, najważniejsze kwestie z tym związane.

Ks. Piotr Wiśniewski

Instytut Muzykologii

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Jana Pawła II